

Kevään juhlaa

puistokäenrieska ja etelänkiurunkannus

Gagea pratensis, Turku, Ruissalon kansanpuisto, 12.5.2022 © Leena Helynranta

Kevät on tullut, sano poika kun pihamaalla kaksikerroksisen kissan näki, tietää Suomen kansa. Niinpä, suventulon aatto on luonnon heräämisen tarkkailun ja ihailun aikaa. Kevätaspektikasvit tuovat siihen hienon kesäksi kaatoavan ilmeensä. Silloin ja vain silloin on mahdollista nähdä myös joitakin tosi harvinaisia luonnonvaraisia kasveja, niin kuin seuraavat kaksi esimerkiksiämme kertovat.

Puistokäenrieska Turussa

Toukokuussa 2022 vietimme muutaman hienon päivän Turun Ruissalossa luontopolkuja kulkien ja kevään kukkia ihastellen. Mitään etukäteen asettuja botaanisia pyrkimyksiä meillä ei ollut, lukuun ottamatta Turkuun asettuneen mistelin (*Viscum album*) ”bongaamista”. Mutta kun paljon kuljeskelee, tulee yllätyksiäkin toisinaan vastaan. Tällä reissulla sellainen oli puistokäenries-

kan (*Gagea pratensis*) kohtaaminen 12.5. Ruissalon kansanpuiston kaakkoiskolkassa uimarannan itäpuolen niemen kaakkoisrannan tuntumassa (67114:32351). Siellä lajia kasvoi niemen keskimäkeä ympäröivän puistokäytävän ja vesibussilaiturille johtavan puistokäytävän risteyksen kaakkois-hangassa – siis vain noin 20 metrin päässä laiturin tyvestä – isohkona laikkuna avonurmikolla sekä vähän koillisem-

ARTO KURTTO
LEENA HELYNRANTA

pana puolitoistametrinenä kaarena hiukan ison puun tyvestä erillään.

Myös mainitun puistokäytäväristeyksen koillishangan kuusamapensaaseen katveen puistokäenrieska oli saavuttanut, mutta vain puolena tusinana pikku versoryhmänä. Ne lienevät syntyneet sipulien siirryttyä pääkasvustosta puiston hoidossa käytettävien koneiden tai käsityökalujen avulla hiekkakäytävän ylitse. Laji-

han tuottaa pitkulaisia – palomaisia, valkoisehkoja sivusipuleita kaikkiaan runsaasti eli useimmiten kaksi kutakin kukkivaa versoa kohti. Sivusipulit syntyvät kukkaverson kasvattavan, lopulta pelkiksi kuoriksi jäävän sipulin ulkopuolelle eli sen kärjen juurikimpun niskaan ja irtautuvat helposti. Tämä on hyvä tunto-merkki verrattuna lähisukuisen isokäenrieskaan (*Gagea lu-*

◀ Puistokäenrieskan lehdet harittavat ja kaartuvat sinne tänne, kun taas ▼ isokäenrieskalla ne seisovat pitkään tanakammin pystyssä usein vain kärjestään kaartuen.

tea), jonka uudistumissipuli on yksinäinen ja syntyy vanhan sipulin kuoren sisään. Mutta aina ei oikein tohdi ruveta julkisilla paikoilla maata kaivelemaan.

Lajit oppii kyllä erottamaan maanpäällisistä osistaankin varsin helposti. Jo etäältä puistokäenrieska antaa omaperäisen vaikutelman, joka johtuu lehtien himmeästä sinertävyydestä ja jotenkin velton oloisesta asennosta. Isokäenrieska on ainakin aluksi eloisan vihreä ja hieman kiiltäväkin, siten tummemman ja himmeämmän vihreäksi painuva.

Gagea lutea, Helsinki, Kaartinkaupunki, Punanokkonkatu, 27.4.2008 © Leena Helynranta

Gagea pratensis, Turku, Ruissalon kansanpuisto, 12.5.2022 © Leena Helynranta

Gagea lutea, Helsinki, Puotinharju, Arhotie, 4.5.2021 © Leena Helynranta

◀ Puistokäenrieska (ylempi) on sekä kasvu- että kehälehdiltään hoikempi kuin isokäenrieska (alempi).

dessä toistuu kukan kehälehdissä, minkä vuoksi ne ainakin vaikuttavat puistokäenrieskalla terävämmiltä ja pitemmiltä kuin isokäenrieskalla. Kodan kypsyessä kehälehdet kääntyvät puistokäenrieskalla pystyyn (jopa supuksi), isokäenrieskalla taasen kaartuvat tai jopa rullautuvat alaspäin.

Heti löytöpäivän iltana kysimme Turun meneillään olevan kasvistikartoituksen johtohahmolta Jussi Lampiselta, onko puistokäenrieska tunnettu aiemmin Turusta. Ei kuulemma ole. Kuitenkin laji on kasvanut Ruissalon paikallaan tai sen lähistöllä varmaan jo jonkin aikaa, kenties peräti alueen huvilakauden huippuajoista 1800-luvulta lähtien (ja monet vierellään vietetyt Ruisrockit maan povessa kestäen). Nykyesiintymän lähellä on säilynyt kansanpuiston hulppea ravintolarakennus Villa Promenade vuodelta 1865, ja kansanpuistosta lounaaseen rantarinnettä komistaa Pikku-Pukinpromenadin yläpuolella rivi upeita pitsi- ja muita huviloita.

Muutkin Suomen tunnetut puistokäenrieskan esiintymät – vain kolme – sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti arvokkaissa ympäristöissä, nimittäin Hangon Santalan kartanon (nykyinen päärakennus vuodelta 1867) puutarhassa, Helsingin Tähtitornin vuoren eli Tähtitorninmäen puistossa (rakennettu puisto 1890-luvulta alkaen) ja Sipoon Söderkullan kartanon (nykyinen pääraken-

Lehtien värin ja asennon erot korostuvat merkittävästi tiheissä kasvustolaukuissa, jotka siis ovat puistokäenrieskalla ”vähemmän huoliteltuja” kuin isokäenrieskalla. Lehtien ja kukkien tarkastelu antaa lisää pontta määritykseen. Kummallakin lajilla on melkein aina vain yksi aluslehti. Puistokäenrieskalla se on kaapeahko (tavallisesti enintään 5

mm leveä) ja aika teräväselkäinen, isokäenrieskalla jopa yli 10 mm leveä ja pyöreämpiselkäinen. Kahdesta kukinnon tukilehdestä isommassa ero toistuu jokseenkin samanlaisena. Leveyseroa korostaa se, että puistokäenrieskan lehdet suippenevat hyvin loivasti ja isokäenrieskan lehdet paljon äkimmin. Ero suippenevuudessa ja heikommin myös levey-

nus vuodelta 1908) puistos-
sa. Kaikki nuo paikat kuulu-
vat Uudenmaan eliömaakun-
taan, joten Turun löytömmä
on myös maakuntatasolla uu-
si. Todennäköisesti esiintymiä
on Suomessa tunnettua enem-
män, joten syytä on olla tark-
kana etenkin vallasympäristö-
jen käenrieskojen kanssa. Meil-

▼ Ruissalon huviloiden liepeillä on runsaastikin omillaan eleleviä van-
hakantaisia koristekasveja, keväällä
näkyvimmin jalokiurunkannusta
(*Corydalis nobilis*, kuvassa) ja idän-
sinililjaa (*Othocallis siberica*).

lä oli Turussa se etu, että olim-
me tutustuneet puistokäen-
rieskaan jo aiemmin niin Han-
gossa kuin Helsingissä (jon-
ka esiintymä tuli tietoon vas-
ta 1991 omien Helsingin floo-
ran maastotöidemme tulokse-
na; ks. Kurtto & Helynranta 1998).

Pois suljettua ei ole se-
kään, että Suomesta löytyisi
etelämpää Euroopasta tunnet-
tua iso- ja puistokäenrieskan
risteymää (*Gagea xpomernica*)
tai muita lajeja kuin jo tunne-
tut kolme. Suvussahan on yli
200 lajia, ja Suomen lähialueil-
ta tunnetaan kolmikkomme li-

säksi neljä muuta eli *Gagea ru-
bicunda*, lehtokäenrieska (*G.
spathacea*), *G. transversalis* ja kar-
vakäenrieska (*G. villosa*). Floo-
rien antamista kasvupaikkojen
korkeusluvuista päätellen mon-
et eteläisemmätkin lajit voi-
sivat Suomessa tulla toimeen,
jos vaan jotenkin tänne päätyi-
sivät. Esimerkiksi Kiinassa kä-
enrieskoja on 4 600 metrin kor-
keudelle asti ja Turkissa 3 500
metriin.

Puistokäenrieskan luon-
taisalueen ydin sijoittuu Euroo-
pan etelä- ja keskiosiin,
joista työntyy Tanskan kaut-
ta Ruotsin eteläisimpiin osiin
ja vielä sieltä Öölantiin ja Got-
lantiin sekä Tukholman tasal-
le saakka – siis varsin lähel-
le Suomea. Euroopan merei-
simmäistä osista laji luontaise-
na puuttuu, Britteinsaarilta ja
Norjasta tyystin. Euroopan ul-
kopuolella luontaisia esiinty-
miä on ilmeisesti vain Maro-
kon Atlasvuorilla ja luoteisim-
massa Aasian Turkissa.

Ja tulihan Turussa misteli-
kin nähdä, sekä aivan vie-
restä Ruissalon itäpäähän vielä
lehdettömillä poppeleilla et-
tä etäämpää moottoritien alun
puistojen lehmusrivistöissä.
Kesällä olisi varmaan paljon
vaikeammin havaittava ...

Etelänkiurunkannus – uusi laji vakinaiskasvistoomme

Uuras ja taitava kasvistaja Ti-
mo Hietanen tapasi 4.5.2015
Helsingin Kannelmäestä kaup-
pakeskus Kaaren luota kuori-
hakkeella päällystetyltä jouto-
maalta (66797:33833) kaksi kiur-
kannusyksilöä, jotka hän
aivan oikein määrittä ja jotka
tuolloin valokuvista vahvistin
(AK) etelänkiurunkannuksik-

Etelänkiurunkannus, *Corydalis cava*, Helsinki, Kannelmäki, 6.5.2022 © Leena Helyranta

si (*Corydalis cava*, myös näyte H). Vielä ainakin 2020 paikalla oli jäljellä yksi yksilö (R. Lampinen, H-ark).

Vuonna 2019 Jari Levo löysi lajin reippaamman kasvuston melkein puolitoista kilometriä Kaarta länempää Mätäjoen varren viljavalta, muuntuneelta koivumetsikkökaistaleelta (66825:33819–33919). Jo samana vuonna paikalla kävivät Lasse Pihlajaniemi (määrityksen varmistus), Lars Winberg (H-ark), Pertti Uotila (H ja muistiinpanot), Raino ja Tuula Lampinen (H-ark) sekä Hannu Kämäräinen (H-ark). Uotilan mukaan epäyhtenäisen esiintymän koko oli tuolloin 10 m × 15 m ja siihen kuului noin 200 punakukkaista ja yli 50 valkokukkaista yksilöä seuranaan idänsinililja, maahumala (*Glechoma hederacea*), mesiangervo (*Filipendula ulmaria*) ja ojakellukka (*Geum rivale*). Kovin kauaa kasvin

vuotuinen kukoistus ei kesä eli kuten Uotila muistiinpanoissaan toteaa 7.6.2019 *Trumpeittipuiston kasvit keltaisia, maahanlepahtaneita, kaikki siemenet varisseet ja kodat tippuneet; tuki-lehdet jäljellä.*

Laji on tavattu Mätäjoen itärannalla myös pääesiintymästään reilu 200 m pohjoisempaan: 2019 Lars Winbergin mukaan (H-ark) 5 violettia, 4 valkoista, Pertti Uotilan mukaan (muistiinpanot) yksi tai kaksi kasvia, ja 2020 (R. Lampinen, H-ark), ei tietoa yksilömäärästä. Pentti Alanko (H) on löytänyt kaksi pikkuesiintymää joen alajuoksulta Talista siirtolapuutarhan tuntumasta 2021 (66799:33815) ja 2022 (66801:33816), linnuntietä yli 2,5 kilometrin päästä Kannelmäen pääesiintymästä. Vaikuttaa siis siltä, että laji on kyennyt leviämään pääesiintymästään sekä ylä- että alavirtaan. Tämä on ilmeisesti tapah-

tunut siemenellisesti. Tosin ne ovat sopeutuneet muurahaisen levitettäväksi, mutta muitakin vektoreita täytynee olla.

Keväällä 2022 ainakin Raino Lampinen (H-ark) ja me kävimme toteamassa lajin yhä kasvavan Mätäjoen (pää)paikallaan niin runsaana, että luonnonvaraisen kasvustomme on katsottava saaneen uuden vakinaisen jäsenen. Mutta luontaisena lajia ei voine paikalla pitää, vaan vakiintunut uustulokas vaikuttaa varmimmalta arviolta. Tulotapaa on kylläkin vaikea osoittaa. Esiintymä saattaa olla viljelyalkuperää, vaikka lajia lienee Suomessa niukasti koristekasvina. Maan mukana jostakin saapuminen on yksi vaihtoehto, joka myös voisi yhdistää kannelmäkeläisiä esiintymiä.

Vanhat kartat ja ilmakuvat kertovat Mätäjoen runsaimman esiintymän paikasta Mal-

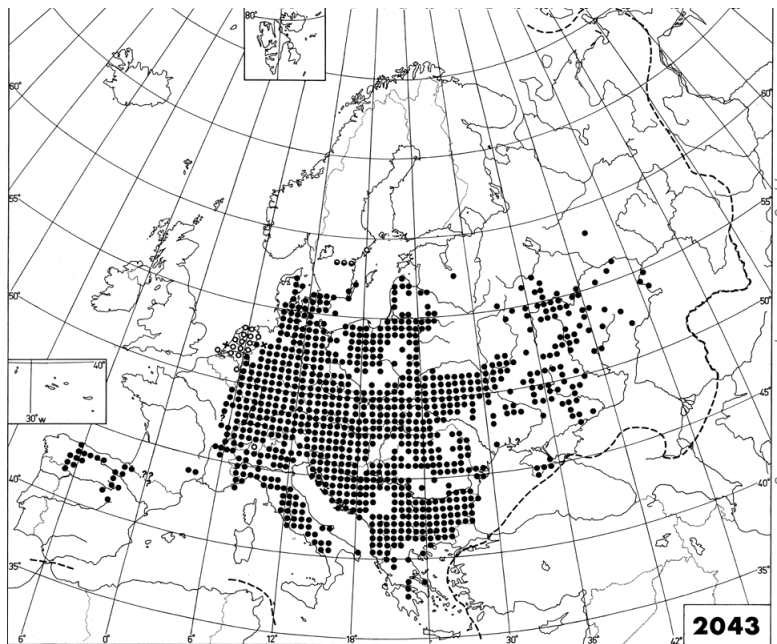
Corydalis solida, Helsinki, Laajasalo, Tuulisaari 5.5.2012 © Leena Helymaranta

▲ Etelänkiurunkannuksen (vasemmalla) ja ja pystykiurunkannuksen (oikealla) kukkien tukilehdissä on selvä ero, usein myös värissä.

minkartanon laajojen peltojen ulottuneen sen viereen asti ainakin vielä 1976. Samoista lähteistä näkyy viereisen Kannelmäen asuntoalueen länsiosan rakentamisen alkaneen pian tuon vuoden jälkeen ja valaisinpylväiden ilmestyneen paikan itälaitaan ulkoilutien varteen välillä 1988–1993. Näistä tiedoista ei näytä löytyvän apua kiurunkannuksen paikalle tulon tulkitsemiseen. Helsingin kasvistokartoituksen maastotöissä kävimme toukokuussa 1994 kyseisessä nelökilometriruudussa useina päivinä kevätkasviretkillä näkemättä minkäänlaisia kiurunkannuksia. Kauppakeskus Kaaren paikka oli 2010-luvun alkuvuosina vielä metsää, mutta vuoden 2013 ilmakuvav-

▼ Etelänkiurunkannuksen levinneisyys Euroopassa Jalaksen ja Suomisen (1991) mukaan. Euroopan ulkopuolelle levinneisyys ulottuu vain Kaukasiaan ja sen tuntumaan Koillis-Anatoliaan ja Luoteis-Iraniin.

© The Committee for Mapping the Flora of Europe & Societas Biologica Fennica Vanamo

2043

sa se on tärvelty jonkinlaiseksi rakennusainesvarastoksi, jossa näkyy myös isoja kuorihake- ja muita kasoja. Seuraavan vuoden keväällä otetussa (lehtipuut lehdetöntä) ilmakuvassa hake on jo levitetty.

Luontaisena etelänkiurunkannus on melkein pelkästään eurooppalainen nemoraalisen vyöhykkeen mantereisempien osien kasvi. Pohjoisessa se yltää luontaisena eteläisimpään Ruotsiin sekä Baltian ja Venäjän eteläosiin (Jalas & Suominen 1991).

Äkkipäätään etelänkiurunkannus muistuttaa melkoises-

ti pystykiurunkannusta (*Corydalis solida*), mutta ensin mainitussa herättää heti huomiota muhkeampi olemus, johon osallistuvat pitempi ja paksumpi varsi, runsaammat ja isommat kukat sekä yhden aluslehden läsnäolo (puuttuu verrokilta). Määrityksen varmistavat etelänkiurunkannuksen puikeat – soikeat, täysin liuskattomat ja hampaattomat kukkien tukilehdet. Pystykiurunkannuksella ne ovat vastapuikeita ja kärjestä vähintään hampaisia mutta tavallisemmin kapealiuskaisia. Hentokiurunkannuksen (*C. inter-*

media) tukilehdet ovat myös liuskattomia ja hampaattomia, mutta lajihän on muuten olemukseltaan kuin keiju etelänkiurunkannuksen rinnalla.

Kiurunkannusten suku on lajiluvullaan noin 530 sievoinen, mutta jokseenkin puolet lajeista rajoittuu Kiinaan eli on sille endeemisiä. Sieltä on Suomeenkin tuotu koristekasveiksi monia upeita lajeja, joista osa on (safiirin)sini- tai keltakukkaisia. Toistaiseksi niitä ei ole tavattu karkulaisina. Euroopan (vain!) 15 alkuperäislajista Pohjolassa kasvaa luontaisina viisi eli hento-, etelän- ja pys-

tykiurunkannuksen ohella nimikkosaarensa endemiitti gotlanninkiurunkannus (*Corydalis gotlandica*) ja nuokkukiurunkannus (*C. pumila*). Viimeisenä mainittu pystykiurunkannuksen lähilaji yltää luontaisena Tukholman tasalle asti eli nimellä *limes norrlandicus* tunnetulle ilmasto-, maaperä- ja kasvillisuustyyppien rajalle, mutta Suomesta lajia ei ole ilmoitettu edes tulokkaana. Löytyisikö lounaasta?

Kiitokset

Kiitämme Jussi Lampista Turun käenrieskoja koskevista tiedoista, Pentti Alankoa ja Pertti Uotilaa etelänkiurunkannusta koskevista lisätiedoista sekä Timo Hietasta ja Lars Winbergiä pitkäaikaisesta ja mittavasta panoksesta Suomen ja Helsingin kasviston havainnoinnissa.

Jalas, J. & Suominen, J. 1991 (toim.): *Atlas Florae Europaeae. Distribution of Vascular Plants in Europe*. 9. Paeoniaceae to Capparaceae. The Committee for Mapping the Flora of Europe & Societas Biologica Fennica Vanamo. Helsinki.

Kurto, A. & Helynranta, L. 1998: Helsingin kasvit. Kukkiviilta kiviiltä metsän syliin. 400 s. Helsingin kaupungin ympäristökeskus & Yliopistopaino. Helsinki.

▼ Pertti Uotila laski Kannelmäen Mätäjoen isosta etelänkiurunkannusesiintymästä keväällä 2019 noin 200 punakukkaista ja yli 50 valkokukkaista yksilöä.

Two rare species of the wild spring aspect of the Finnish flora

In May 2022, *Gagea pratensis* was discovered as an established occurrence on a lawn of an old park in Turku, SW Finland. Previously, the species had been known from only three localities in Finland. It is a neophyte in the country. In 2015, *Corydalis cava* was discovered by a skillful amateur botanist in Helsinki, S Finland, as a casual plant on ruderal ground. Four years later, an established stand of the species was discovered nearby in a disturbed birch grove by a small river, where it is probably of garden origin or brought in with soil transports. There are no previous records of the species as wild in Finland.

Arto Kurto ja Leena Helynranta, Luomontieteellinen keskusmuseo, Kasvitieteen yksikkö, 00014 Helsingin yliopisto. arto.kurto@helsinki.fi

Corydalis cava, 27.4.2019 © Pertti Uotila

